

нагромадженого досвіду інших країн та в цілому підготовки спеціалістів вищої кваліфікації для народної освіти. У процесі семінарських занять передбачено вивчення та закріплення навчального матеріалу, обговорення актуальних проблем, участь у дискусіях, „круглих столах”, виступи з рефератами і повідомленнями, що сприяє закріпленню знань з визначеного курсу та оволодінню понятійно-категорійним апаратом кредитно-модульної системи.

Усе попередньо зазначене свідчить, що в сучасних умовах Україна, утверджуючи себе повноправним суб'єктом європейського і освітнього співтовариства, отримує міжнародні гарантії незалежності, ухвалює договори про дружбу і співробітництво з усіма державами світу, чому значною мірою буде сприяти вивчення досвіду європейської кредитно-модульної системи організації навчального процесу.

У цілому новий навчальний посібник „Україна і Болонський освітній процес”, підготовлений професором В.М. Половцем, виконаний на належному науково-методичному рівні і стане важливим здобутком у вивченні проблем народної освіти України.

Тамара Демченко

“А ТИ, МАРКУ, ГРАЙ...”: РОЗДУМИ НАД ЛИСТАМИ ВИДАТНИХ УКРАЇНЦІВ

Рецензія на видання “Є. Чикаленко і П. Стебницький. Листування. 1901 – 1922 роки // Упорядкування: Н. Миронець, І. Старовойтенко, О. Степченко. Вступна стаття: Н. Миронець, І. Старовойтенко. – К.: Темпора, 2008. – 628 с.; іл.”

Рецензована книга являє собою “корпусне” видання унікальних джерел особового походження – 361 листа Є. Чикаленка та П. Стебницького, що охоплюють значний період історії – з 1901 по 1922 роки.

Для кожного, хто досліджує або цікавиться українською історією на зламі XIX – XX ст., очевидно, що постаті, чие листування щойно оприлюднено, посідали серед творців цієї історії провідні місця.

Проте, коли читачі “Сіверянського літопису” вже мають певне уявлення про особистість Євгена Чикаленка (1861 – 1929)¹, то постать Петра Стебницького досі була у тіні. Одна з упорядниць рецензованого видання Н. Миронець дала стислу, але всеохоплюючу біографічну довідку про цього учасника епістолярного діалогу. “Петро Януарійович Стебницький (1862 – 1923) – громадський і політичний діяч, письменник і публіцист, за фахом математик, – писала вона, – жив і працював у Петербурзі на різних урядових посадах у міністерстві фінансів та в Торгово-телеграфному агентстві. Він був одним із засновників і активних діячів Петербурзької Української Громади, головою Благодійного товариства видання загальнокорисних та дешевих книг українською мовою, співредактором першого та другого видань “Кобзаря” Т. Шевченка, друкувався в українських часописах. Разом з Олександром Лотоцьким написав працю “Украинский вопрос”, яка ознайомила російське громадянство з проблемами, що хвилювали українців. Належав до Товариства українських поступовців, пізніше – Української партії соціалістів-федералістів, був членом її ЦК. У 1917 р. Стебницький був призначений комісаром у справах України при Тимчасовому уряді, його було обрано і головою Української національної ради в Петербурзі. У червні 1918 р. він переїхав до Києва, де обіймав посади сенатора

адміністративного генерального суду Державного Сенату, був заступником голови української делегації на мирних переговорах з Росією, міністром освіти в кабінеті Ф. Лизогуба, з 1919 р. очолював комісію по складанню біографічного словника при ВУАН. З осені 1918 р. виконував обов'язки голови товариства “Просвіта” в Києві”. Авторка наголосила, що “П. Стебницький був політичним однодумцем і близьким другом Є. Чикаленка”².

Їхня роль в українському національно-визвольному русі аж ніяк не схожа на почесні, але мало креативні ролі “весільних генералів”. Навпаки, обидва постають перед нами великими трудівниками на малородючій ниві. І це перше враження, яке формується у процесі читання цієї неймовірно цікавої книжки: “Боже, як люди працювали, де вони брали сили, щоб витерпіти всі невдачі, і знову братися за роботу!?”

Очевидно, що якщо й не тотожне, то дуже подібне розуміння свого обов'язку перед громадськістю з часом перетворили їх на близьких друзів, які щиро відкривали душі одне перед одним. Кожен, хто читав “Щоденники” Є. Чикаленка, звернув увагу, що автор полубляв приказку “А ти, Марку, грай”. І своєрідним символом справжньої духовної близькості двох діячів стало її вживання П. Стебницьким – у листі від 29 вересня 1912 р. він посилається, мов на імператив своїх зусиль: “А проте – чую, що Ви кажете і сам повторюю: “а ти, Марку, грай... Бо більше нічого не вмієш” [С. 315]³.

З приводу останнього зауваження можна сперечатися, бо не від безділля чи задля розваги тягли друзі важкого воза – газета “Рада” для Є. Чикаленка і Благодійне товариство видання загальнокорисних та дешевих книг українською мовою для П. Стебницького – були засобом служіння українській справі. Мабуть, не знайдеться більш розлогого, розмаїтого, наповненого вщерть найрізноманітнішими подробицями джерела до історії видання першої щоденної газети у Наддніпрянській Україні, як щоденники і листи Є. Чикаленка. Коли у листі від 24 червня 1908 р. він пише: “Я “зціпивши зуби” все-таки стою за видання щоденної газети і буду стояти доки стане сили, бо смерть газети буде й моєю духовною смертю” [С. 107], то це не просто слова. Усвідомлення історичної ролі преси переважувало у цій напрочуд розумній і глибоко практичній людині всі інші резони: “Редакція – се центр, де перехрещуються нитки зо всієї України; вони приносять стільки різнорідних вісток, вражінь, настроїв, що люде поза редакцією не можуть собі і уявити, як се може нервувати”, – скаржитися він у листі від 6 травня 1910 р. [С. 193]. Але водночас відчуваються і нотки гордості від того, що всупереч усім незгодам газета виходить і має читача.

Розуміння ваги своєї громадської праці було притаманне й П. Стебницькому. Описуючи завершення своєї роботи над книжкою “Украинский вопрос”⁴, він щиросердо зізнавався: “Кончили ми з Лот[оцьким] свою спільну працю – кожний своє, – а тепер якось треба те все звести до ладу в купу. <...> Доведеться скорочувати. Де вже при таких умовах, щоб ця робота була “Катехизисом”, як Ви кажете. Хто знає, що з неї вийде. В кождя разі, і по викладу, і по матеріялу вона далеко нижче того, що слід би було для цієї мети зробити. От тільки й утіха – що якби ми не взялись удвох, то взагалі не було б ніякої роботи про укр[аїнську] справу, – ні поганой, ні доброї” [С. 365].

Проте не тільки взаємною інформацією, роздумами, проханнями про допомогу наповнені сторінки листів. Вони являють собою і вищий ступінь довіри. Так, Є. Чикаленко писав до Петербурга в 1910 р.: “...а тим часом мені хочеться виливати перед Вами свою душу, свої жалі, бо в листах до Вас я пишу, як в особистому щоденнику. В тому щоденнику, що я інколи пишу, я записую тільки громадські факти, а Вам виливаю свої почуття, бо ближчої людини у мене нема. Може, якби ми жили вкупі, то Ви не були б мені такі близькі, бо, певне, ми не сходились би де в чому, а через те сварилися б, у нас обох накупало б щось на душі, а се отдаляло б одного від другого” [С. 201]. Тому не дивно, що в епістолярії часто зустрічається інформація особистого характеру. Коли Є. Чикаленко у листі від 29 березня розповів про кохання до Юлії Миколаївни Садик – небоги своєї дружини [С. 126 – 127], то у відповідь отримав: “Ну, а коли хочете сповіді за сповідь – то над усіма моїми відносинами – і до людей і до громадських справ – панує мій гнітучий особистий настрій, той самий,

що зробив мене “Смутком”, – настрої, що виходить з почуття зіпсованого цілого життя і з смертельною самотності. Ліків на те мені нема, бо ці ліки за гроші не купуються” [С. 128]. І вражений Є. Чикаленко смиренно відписав: “Не знаю, що й порадить Вам, та й ніяка порада з смутку не зробить радощів” [С. 129].

Отож, якби автори листів обмежувалися тільки новинами приватного життя, ділилися особистими турботами, то й тоді їхній епістолярний спадок викликав би інтерес як джерело до вивчення історії повсякдення, побуту, настроїв, що циркулювали в інтелігентних колах, матеріал для створення наукових біографій, але у тому-то й річ, що їхні особисті проблеми завжди поступалися громадським...

У цьому контексті не можна не згадати про загалом справедливий, хоча інколи й різкуватий, бо ж писалися не для преси, характеристики сучасників. Взагалі ставлення друзів до людей відзначається доброзичливістю. Зокрема, у їхньому листуванні досить часто згадується наш земляк Ілля Шраг. Обидва автори цінували його організаційний талент, фаховий рівень й надійність. Так, у 1909 р. П. Стебницький запропонував обрати І. Шрага до Шевченківського комітету в Києві [С. 148]. У листі-відповіді Є. Чикаленко схвально поставився до цієї ідеї: “Уповномочити Шрага думка хороша, бо треба побільшувати в комітеті число свідомих членів” [С. 150].

Треба віддати належне авторам листів – вони завжди виміряли людські якості свого оточення однією міркою – служінням українській ідеї, заради неї прощали людські вади. У цьому сенсі викликає інтерес одне зауваження Є. Чикаленка щодо М. Грушевського, висловлене у листі від 30 квітня 1914 р.: “М[ихайло] С[ергійович] вже виїхав, і публіка наша легше зітхнула, бо чисто загонив він нас своєю енергією, робучістю, а ми звикли все робити повільно, чухаючи потилицю і інші місця. Без нього в Києві настають “канікули” – одпочивок, бо при ньому нема часу вилежуватись та ходити по гостях, треба щось робить, бо він же сам робить од світання до смеркання” [С. 391 – 392]. Ще відвертіша думка Є. Чикаленка про іншого соратника: “...ми з Жебуньовим часто сваримось, але се не псує наших добрих відносин, бо ми одно в одному ціним щирю преданість українській справі. Принаймні я за се прощаю йому всі хиби його і всі особисті образи, бо він людина хвора, нервова...” [С. 201]. Це, звичайно, не означає, що усі й завжди подобалися друзям, що в їхніх листах відсутні скарги, докори, різка критика. Але другий урок, який робиш, задумуючися над непростими взаєминами в колах української інтелігенції, стосується якраз здатності бодай кращих, найдалекоглядніших її представників підніматися над особистими кривдами, непорозуміннями заради спільної мети.

Листи написані гарною українською мовою, з гумором, приказками і прислів'ями, а П. Стебницький у роки війни навіть надіслав другові гумористичну думу, яка дуже сподобалася Євгенові Харлампійовичу: “...думка Ваша мене страшенно втішила; просто знаменита річ” [С. 444].

У цілому можна з упевненістю стверджувати – кожен, хто прочитає книгу, отримає задоволення від спілкування з видатними діячами і суттєво наблизиться до розуміння, якою ж вона була, та легендарна українська інтелігенція, чия невтомна праця заклала підвалини національного відродження.

Добрим словам варто згадати й упорядників книги. Підготовлена Н. Миронець та І. Старовойтенко вступна стаття “Євген Чикаленко і Петро Стебницький на спільному шляху до втілення національної ідеї” вводить нас у світ людей, чії листи зібрані у книзі, дає ключ до розуміння тодішніх реалій. Археографічне опрацювання текстів виконане бездоганно. Науково-довідковий апарат теж відзначається високим фаховим рівнем. В “Анотованому покажчику імен і назв” ми нарахували 910 позицій – більшість гасел містять розгорнуту інформацію про згадані у листах персоналії, товариства, періодику, географічні назви. При потребі листи забезпечувалися насиченими систематизованими даними, примітками. Прикрашають книгу 68 фотографій, які дають уявлення про авторів листів, їхнє родинне коло, друзів. Варто також відзначити якість поліграфії. Вишуканий смак, яким взагалі відзначається друкована продукція видавництва “Темпора”, повною мірою проявився і при оформленні даної книги.

У рецензованого видання є всі шанси стати одним з кращих у своїй номінації.

Будемо сподіватися, що воно посяде гідне місце в бібліотеці українських джерел, буде належно оцінене нашими сучасниками.

Джерела та література:

1 Див.: Старовойтенко І. Євген Чикаленко і Василь Доманицький у короткому епістолярному діалозі (1908 – 1910) // Сіверянський літопис. – 2006. – № 6. – С. 3 – 16; Її ж. Євген Чикаленко та Ілля Шраг на спільній ниві громадського життя України // Сіверянський літопис. – 2007. – № 5. – С. 3 – 8.

2 Миронець Н. Джерела історичної пам'яті. – К., 2008. – С. 106.

3 Тут і далі у квадратних дужках посилання на рецензоване видання.

4 Див.: Українське питання / Пер. з рос., упоряд. передм. та прим. М. С. Тимошика. – К., 1997. – 220 с.

Борис Юр'єв

КОЛИ НЕХТУЮТЬ ПЕРШОДЖЕРЕЛАМИ

Славний наш земляк Олександр Довженко писав: “Партизани – це сини українського народу, перед якими скидатимуть шапки цілі століття, якими пишатимуться цілі покоління і складатимуть про них думи і пісні”. Великий романтик і гадки не мав, що на сьомому десятку після Перемоги з'являться люди, які голосніше за всіх кричатимуть про честь і гідність партизанської боротьби, презирливо ставлячись до тих дослідників, які правдиво і неупереджено висвітлюють як позитивні, так і негативні сторони партизанського руху в Україні в цілому і на Чернігівщині зокрема. Ці критики очолюватимуть громадські організації колишніх партизанів та підпільників і, користуючись цим, видаватимуть власні книжки, котрі викликають почуття подиву своєю байдужістю і просто неповагою до людей, які боролися з німецькими окупантами у партизанських лавах.

Таким виданням є альбом “**Партизанські загони і з'єднання на Чернігівщині в роки Великої Вітчизняної війни 1941 – 1945 років**”, виданий РВК “Деснянська правда” 2008 р. Автором цього видання є Іван Іванович Кучма – голова секції партизанів і підпільників Чернігівської обласної організації ветеранів України, полковник у відставці.

Здавалось би, людина з такими повноваженнями, маючи бажання, отримала б доступ до архівних документів і матеріалів та опублікованих літературних джерел, щоб об'єктивно і достовірно відтворити той героїзм і драматизм, що мали місце у партизанському русі на Чернігівщині. Але цього не сталося. Не були залучені до видання альбому і вчені-історики. Автор обрав інший шлях, легший та доступніший. Взявши до рук енциклопедичний довідник “Чернігівщина”, виданий у Києві 1990 р., він переписав розділи “Партизанські загони”, “Партизанські з'єднання” і “Партизанські зони і краї” (С. 597 – 605), дещо їх скоротивши та подекуди відкидаючи або додаючи окремі слова.

Оскільки ці розділи не містять даних про взаємозв'язок підпільників з партизанами, то в альбомі І.І. Кучми не знаходимо навіть натяку на підпільні групи та організації Ніжина, Прилук, Чернігова, Варви, Носівки, Лосинівки, Нової Басані, Холмів, Корюківки, Щорса, Остра тощо, що взаємодіяли з різними партизанськими загонами, і про які він як керівник секції партизанів і підпільників обласної організації ветеранів мав би розповісти.

Вражає авторська неохайність по відношенню до імен деяких активних персонажів партизанського руху. Так, І.І. Кучма не переобтяжив себе пошуками прізвища командира загону ім. Хрущова, комісар партизанського з'єднання під командуванням